

משרד ראש הממשלה
התכנית להעצמת
המורשת הלאומית

תכנית יישום לשימור והתחדשות מבני המורשת במרחב הכפרי

פברואר 2017

"עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפלי"

(יגאל אלון)

רקע

ההתיישבות העובדת הינה אחד מציוני הדרך העיקריים של ההגשמה הציונית ושל האתוס הישראלי המלכד. היישובים שנכללו במושג זה היו, רובם ככולם, אגודות שיתופיות חקלאיות כגון: קיבוצים, קבוצות, מושבים ומושבים שיתופיים אשר התבססו על עבודה עצמית וחיי שיתוף (בדרגות שונות) לצד הכרה ותמיכה חיצונית של הסביבה המוסדית והחברתית.

אופייה האידיאולוגי והחברתי של ההתיישבות קיבל את ביטויו הגשמי גם במבני הציבור השיתופיים אשר הותאמו לצרכיה החברתיים של הקהילה המודרנית ולעוצמת הקהילה אותה שירתו, כדוגמת חדר האוכל בקיבוץ או בית העם במושב. מפאת מרכזיותם של מבני ציבור אלו בחיי הקולקטיב והמדינה הצעירה, הופקד תכנונם בידי בכירי האדריכלים שפעלו בא"י והם אף שימשו, בין היתר, כאכסניה למוסדות חינוך ותרבות ברמה הלאומית והאזורית.

עם זאת, על רקע האתגרים הרבים והשינויים המבניים, החברתיים והכלכליים העומדים בפניה של ההתיישבות העובדת, ובפרט בפני המושבים והקיבוצים המתחדשים ומעצבים מחדש את זהותם, הרי שקהילות היישובים, כמו החברה הישראלית כולה, עדיין אינם מכירים בערכם ותפקידם של המבנים האדריכליים, שריד למורשת העבר השיתופי. החשש הוא כי אתרי התיישבות ומורשת רבים (מקומיים, לאומיים ואף בינלאומיים), הניצבים כיום עזובים, מוזנחים או מתכלים, לבסוף ייעלמו מן הנוף הישראלי.

הגלעין הציבורי ההיסטורי והמבנים המשותפים שבו כמו חדר האוכל, בית העם ומגדל המים לצד מוזיאונים, ארכיונים ונכסי תרבות אחרים, מהווים יצירה אדריכלית ותרבותית יחידאית בתולדות ההתיישבות העובדת, ההולכת ומתרוקנת מתפקודה הקהילתיים. שימורם והתחדשותם מחייבים העמקה וחשיבה ציבורית מערכתית בטרם ימשיכו וישחקו כ"אבן שאין לה הופכין" בלב היישובים.

מבנה ציבור נטוש בלב קיבוץ נגבה

חזון התכנית

העצמת תרומתה של ההתיישבות העובדת, בקיבוצים, במושבים ובנקודות ההתיישבות, לבניין הארץ, כחלק מסיפור המורשת הלאומית, כפי שבאים לידי ביטוי במבני הציבור ובמרקם היישובי הייחודי.

מטרת התכנית

1. שיקום, חידוש ושימור מבני הציבור בהתיישבות העובדת כנשאי הזיכרון של סיפור ההתיישבות השיתופית בארץ ישראל, והנחלתם לדורות הבאים.
2. פיתוח כלים תכנוניים, כלכליים וקנייניים לשימור מתמשך של אתרי המורשת בהתיישבות, לעדכון תפקודם במערכת הלאומית, האזורית והמקומית ולהתאמתם של המבנים למרקם החיים המתחדש בישובים.
3. יצירת שיתוף פעולה עם רשות מקרקעי ישראל עבור קידום החלטה בנידון ועם מינהל התכנון, משרד האוצר, לגיבוש מדיניות והנחיות ברמה הארצית והמחוזית שתאפשרנה את קידומן המהיר והכלכלי של תכניות שימור ותחזוקה של מבני מורשת.

היבט הכלכלי- קנייני - תכנוניים

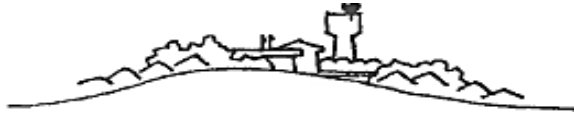
מבני מורשת בקיבוצים ובמושבים רובם ככולם שימשו בעבר לשימושים ציבוריים שהצורך בהם כבר לא קיים או מסופק בדרכים אחרות, וזאת לאור השינויים המשמעותיים שחלו על פני זמן ביישובים אלה ובמבנה החברתי והכלכלי שלהם.

יתרה מכך במקרים רבים המבנים הוזנחו במשך תקופה ארוכה, ולפיכך שיקומם ושיפוצם עלול להיות יקר משיקום ושיפוץ של מבנים שהיו בשימוש באופן רציף. מבנים אלו משמשים, בין היתר, למבנים מוזיאליים, מרכזי מבקרים ועוד. שימושים אשר עפ"י רוב אינם מייצרים הכנסה שתספיק אפילו לכיסוי ההוצאות השוטפות, שלא לדבר על כיסוי ההוצאות הגבוהות של שיקום ושיפוץ המבנים.

אי לכך, יש ליתן את הדעת לעובדה כי על מנת לשמור, לתחזק ולהציג לקבל אתר ששודרג וטופח במסגרת תכנית המורשת, נדרשת תמיכה כלכלית לשם קיום המבנה. לפיכך, לא מן הנמנע כי יהא צורך בהוספת יעוד כלכלי למבנה (שימושים מסחריים/ תיירותיים).

ואולם, שינוי ליעוד כלכלי מעורר שורה של שאלות הן במישור היחסים עם רשות מקרקעי ישראל והן מול הרשות המקומית ומוסדות התכנון. נושא זה יצריך בחינת המערך החוזי בין המנהל לקיבוץ/ מושב ועמידה על המשמעויות הכלכליות של שינוי היעוד וקידום תכנית כלפי הקיבוץ/ מושב. שאלה נוספת שיש ליתן עליה את הדעת היא האם שימוש מסחרי כאמור פטור ממכרז, לדידנו, מוטב כי תושג הסכמה מערכתית של רשות מקרקעי ישראל ושל מוסדות התכנון למהלך כגון דא.

יצוין כי בהיבט המשפטי, עיגון תכנית לשימור, יש ותעשה באמצעות הכלים המוגדרים בחוק התכנון והבניה, אשר מעניק לרשות המקומית סמכות כפולה בשני נתיבים שונים לקבוע אתרים ובניינים

לשימור בתכנית מתאר. נתיב אחד מצוי בחוק התכנון והבניה, המונה בין מטרות תכנית מתאר את עקרון השימור, ואילו הנתיב השני מקורו בתוספת הרביעית לאותו חוק. משמעות הדבר, שניתן להשיג את תכלית השימור הן על-פי המנגנון שיצר סעיף 76א לחוק התכנון והבנייה והתוספת הרביעית לחוק והן על-פי תכניות מתאר "רגילות". כך או כך, מותר בתכנית לשימור לקבוע הוראות בדבר השימושים המותרים באתר, לרבות תוספות בניה שניתן להוסיף לו, וכן לקבוע כללים בדבר היחס בין הוראות אלה לבין הוראות התכניות החלות על האתר.